

**การพัฒนานวัตกรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วม
บนฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจังหวัดนครปฐม**
**THE PARTICIPATORY DEVELOPMENT OF COMMUNITY INNOVATION
BASED ON THE SUFFICIENCY ECONOMY PHILOSOPHY, NAKHON PATHOM**

เกศินี ประทุมสุวรรณ

Kesinee Pratumswuan

คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

Faculty of Management Sciences, Nakhon Pathom Rajabhat University

พิรพัฒน์ พันศิริ

Phiraphath Phansiri

อรรถ อาวีรอบ

Aut Areerob

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Pathom Rajabhat University

E-mail: Kkesinee@hotmail.com

Received March 31, 2023; Revised May 24, 2023; Accepted August 29, 2023

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนานวัตกรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วมบนฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และ 2) ขับเคลื่อนนวัตกรรมสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตดำเนินการในพื้นที่ 2 ตำบล คือ ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอกำแพงแสน และตำบลวังตะกู อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กลุ่มผู้ร่วมวิจัยรวม 34 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้บริหารท้องถิ่น และอาสาสมัครภาคประชาชน รวบรวมข้อมูลโดยการจัดเวทีประชาคม การสำรวจความคิดเห็น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มและการถอดบทเรียน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา การวิเคราะห์เนื้อหาและการสกัดองค์ความรู้ที่เกิดจากภาคปฏิบัติการ

ผลการวิจัย พบว่า ประชากรส่วนใหญ่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง สาเหตุหลักเนื่องมาจากพฤติกรรมบริโภค การออกกำลังกายและวิถีชีวิต ชุมชนทั้งสองแห่งจึงร่วมกันออกแบบโจทย์วิจัยในประเด็นการบริโภคผักปลอดภัย ลดการใช้สารเคมีและกำจัดขยะอินทรีย์ในครัวเรือน อันนำมาสู่การพัฒนานวัตกรรมแปลงผัก “สวนรุกขาน้ำ” กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมมี 7 ขั้นตอน คือ 1) เวทีประชาคม 2) ศึกษาดูงานและถอดบทเรียน 3) พัฒนาคู่มือการทำแปลงผักสวนรุกขาน้ำ 4) ปฏิบัติการทดลองแปลงตัวอย่าง 5) สรุปผลการทดลอง 6) ถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคโนโลยี และ 7) อาสาสมัครร่วมพัฒนาแปลงให้แก่ผู้เปราะบาง ทั้งนี้การขับเคลื่อนได้ก่อให้เกิดแปลงผักสวนรุกขาน้ำ รวม 37 แปลง การรับรู้ของชุมชนต่อนวัตกรรมด้านประโยชน์เชิงเทียบอยู่ในระดับปานกลาง ด้านความเข้ากันได้อยู่ในระดับมาก ส่วนความพึงพอใจต่อการพัฒนา และการใช้งานโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

คำสำคัญ: ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, นวัตกรรมชุมชน, แปลงผักสวนรุกขาน้ำ, การพัฒนา

Abstract

The objectives of this action research were to: 1) develop participatory community innovation based on the philosophy of sufficiency economy, and 2) drive participatory community innovation towards sustainable quality of life development. There were 2 target areas: Nong Krathum Subdistrict, Kamphaeng Saen District, and Wang Taku Subdistrict, Mueang District, Nakhon Pathom Province. A participatory action research process was used as a research method. The 34 co-researchers consisted of community leaders, local administrators, and public volunteers, selected by purposive selection. Data was gathered through community forums, surveys, in-depth interviews, focus group discussion and lesson-learn. Data were analyzed using descriptive statistics, content analysis and practical knowledge extraction.

The results show that most people are sick with chronic non-communicable diseases, due to lifestyle, consumer behavior, and lack of exercise. The two communities, therefore, agreed to improve the quality of life on the issue of safe vegetable consumption and reduce the use of chemicals. Household organics that contribute to participatory community innovation development is the “Keyhole Garden.” There are 7 steps in order to develop and drive the innovation to the communities: 1) community forum, 2) study and take lessons, 3) develop a manual for making keyhole garden, 4) practice experiments on sample plots, 5) summarize experimental results, 6) transfer knowledge and technology, and 7) volunteers develop keyhole gardens for vulnerable people. 37 gardens are outcomes from this research process. The community's perception of innovation, relative advantage aspect is moderate, while the compatibility aspect is at a high level. The overall satisfaction with the development and use of the keyhole garden is at a high level.

Keywords: Sufficiency economy philosophy, Community innovation, Keyhole garden, Development

บทนำ

การพัฒนาประเทศไทยได้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับตั้งแต่ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ได้ส่งผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบต่อสังคมไทยทุกมิติ แต่ในช่วงกว่า 10 ปีที่ผ่านมา อัตราการขยายตัวและความเติบโตทางเศรษฐกิจนับว่าอยู่ในระดับต่ำกว่าศักยภาพที่ควรจะเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเทียบกับอัตราการขยายตัวในช่วง 6 ทศวรรษก่อนหน้านี้ อันสะท้อนว่าพัฒนาการทางเศรษฐกิจมีข้อจำกัด ปรัชญาการนี้เรียกว่า การติด “กับดักรายได้ปานกลาง” ซึ่ง Gill and Kharas (2015) ได้บัญญัติศัพท์นี้มาใช้เป็นครั้งแรก โดยให้นิยามว่ามีลักษณะ 3 ประการ คือ 1) ดำเนินนโยบายผิดพลาด ไม่สามารถวางยุทธศาสตร์การสร้างความเติบโตที่เหมาะสมกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศ 2) ไม่สามารถยกระดับรายได้ให้สูงขึ้นจากระดับที่เป็นอยู่ได้ และ 3) รายได้

ต่อหัวของประเทศไม่สามารถขยับเข้าใกล้รายได้ต่อหัวของประเทศที่มีรายได้สูง ดังนั้นเพื่อที่จะก้าวข้ามกับดักดังกล่าว ประเทศไทยจึงได้กำหนดยุทธศาสตร์สำคัญ 2 ประการบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี คือ การสร้างความเข้มแข็งจากภายในและการเชื่อมโยงกับประชาคมโลก โดยการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนวัตกรรม ปัญญา เทคโนโลยีและความคิดสร้างสรรค์ (สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, 2560) ทั้งนี้หลักการสำคัญที่สุด คือ 1) การพิจารณาอย่างเป็นองค์รวมถึงที่มาของปัญหาในเชิงสาเหตุ-ผลลัพธ์ และแก้ไขหรือขับเคลื่อนอย่างบูรณาการศาสตร์ทุกมิติภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน และ 2) การน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ อันทำให้เกิดความยั่งยืน สมดุล ไม่ผันผวนไปตามปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ

ด้วยเหตุนี้ ทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับการพัฒนาประเทศในทุกมิติไปสู่เป้าหมายการเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วที่ขับเคลื่อนด้วยภูมิปัญญาและนวัตกรรม ทั้งนี้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี พ.ศ.2561-2580 (ราชกิจจานุเบกษา, 2561) ได้กำหนดว่า คนไทยจะต้องได้รับการพัฒนาให้มีความรอบรู้ ทำงานอย่างรอบคอบ และระมัดระวังบนฐานทุนภูมิปัญญา มีทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และมีความคิดสร้างสรรค์ เป็น “นวัตกรรม” ที่ริเริ่มการคิดนอกกรอบอันเป็นฐานสำคัญของการพัฒนา “นวัตกรรม” เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ตามบริบทของพื้นที่ โดยการพัฒนาคนจะต้องทำอย่างเป็นระบบ ด้วยการปลูกฝังค่านิยมและวัฒนธรรมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน การพัฒนาผู้นำชุมชนให้เป็นต้นแบบการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในการจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์ การจัดระเบียบสังคม และการนำเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม รวมถึงการลงโทษผู้ละเมิดบรรทัดฐานที่ดีทางสังคม กล่าวโดยสรุปก็คือ ชุมชนจะต้องเป็นฐานของการพัฒนานวัตกรรมเพื่อยกระดับความเข้มแข็งการจัดการตนเองแบบมีส่วนร่วม และการเสริมสร้างศักยภาพคนให้เป็น “ผู้นำชุมชน” และ/หรือ “นวัตกรรมชุมชน”

การเพิ่มศักยภาพชุมชนให้พึ่งพาตนเองและจัดการตนเองได้ จะก่อให้เกิดการยกระดับมาตรฐานการครองชีพและความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนให้สูงขึ้น ลดปัญหาความเหลื่อมล้ำและความไม่เสมอภาค งานวิจัยนี้จึงมีความท้าทายอยู่ที่การพัฒนานวัตกรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อเป็นต้นแบบการเรียนรู้ และนำไปต่อยอดขยายผล ซึ่งปัญหาของชุมชนแต่ละแห่งมีความหลากหลาย ทรัพยากรและทุนทางสังคมไม่เท่ากัน เงื่อนไข และภูมิสังคมในแต่ละพื้นที่ก็มีความแตกต่างกัน สำหรับจังหวัดนครปฐมจากการศึกษาความยากจนและคุณภาพชีวิตของประชาชน (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2565) พบว่า ความยากจนด้านรายได้เป็นปัญหาอันดับหนึ่ง รองลงมา คือ ด้านสุขภาพ การศึกษา ความเป็นอยู่ และการเข้าถึงบริการของรัฐ ตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า นอกจากปัญหาเรื่องรายได้แล้ว เรื่องสุขภาพซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคุณภาพชีวิตก็เป็นปัญหาสำคัญเช่นกัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อพัฒนานวัตกรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วมบนฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. เพื่อขับเคลื่อนนวัตกรรมชุมชนสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน

การทบทวนวรรณกรรม

“ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวคิดในการพัฒนาประเทศที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานแก่คนไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ต่อมาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับ ตั้งแต่ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2541-2545)

ก็ได้เอื้อเชิญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งยึดหลักทางสายกลางในการดำรงชีวิต ทางสายกลางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยคำนึงถึงความพอประมาณ การมีเหตุผล และการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เพื่อป้องกันไม่ให้บุคคล ชุมชน สังคมได้รับผลกระทบใด ๆ จากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ ระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมพื้นฐานจิตใจของคนในชาติให้มีจิตสำนึกคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน พากเพียร มีสติปัญญา และรอบคอบ เพื่อให้สมดุล พร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว (อภิชัย พันธเสน, 2565)

ดังนั้น ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงทั้งเป็นกรอบคิดและแนวปฏิบัติเพื่อการพึ่งตนเองอย่างสมดุลและยั่งยืนในทุกมิติของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล ชุมชน สังคมและประเทศ แต่ในความเป็นจริงสังคมไทยยังห่างไกลจากนิยามดังกล่าว และยังไปไม่ถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนและสมดุล ทั้งขาดองค์ความรู้ที่เป็นรูปธรรมของการน้อมนำและประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในทุกระดับ สิ่งที่ควรจะเป็นสำหรับทุกชุมชน ก็คือ การค้นหาศักยภาพและทุนในทุกมิติ การทำความเข้าใจกับปัญหาและสถานการณ์ในบริบทเฉพาะตนเพื่อที่จะแก้ปัญหาท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

สำหรับการพัฒนา “นวัตกรรมชุมชน” ในที่นี้ หมายถึง การสร้างสรรค์นโยบาย แนวคิด กระบวนการ วิธีการหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ บนฐานภูมิปัญญาของชุมชนหรือสังคมโดยมีการนำมาใช้จริง เพื่อให้ชุมชนหรือสังคมนั้นดำรงอยู่ได้อย่างมีคุณภาพท่ามกลางพลวัต (ประเวศ วะสี, 2545) ในขณะเดียวกันก็ต้องขับเคลื่อนอย่างมีส่วนร่วม งานวิจัยนี้ได้พยายามที่จะ “อุด” ช่องว่างของความรู้ที่สำคัญคือการพัฒนา นวัตกรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมขับเคลื่อนและขยายผล

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research: PAR) โดยมีผู้นำ ผู้บริหารท้องถิ่น เกษตรกร ราษฎรชุมชน ภาคธุรกิจเอกชน และอาสาสมัครในชุมชนเป็นผู้ร่วมวิจัย ฐานคิดสำคัญคือ การดำเนินการบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแบบมีส่วนร่วมภายใต้ปัญหาและความต้องการของชุมชนใน 3 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม สำหรับการขับเคลื่อนนวัตกรรมนั้น ต้องอาศัย “นวัตกรรมชุมชน” ที่มีส่วนร่วมในการวิจัยและได้รับการพัฒนาศักยภาพ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พื้นที่ปฏิบัติการ คือ ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอกำแพงแสน และตำบลวังตะกั่ว อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ระยะเวลาการดำเนินงาน 12 เดือน ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2564 ถึง กันยายน 2565 ผู้ร่วมวิจัย ประกอบด้วย ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน เกษตรกร ฯลฯ ซึ่งเลือกอย่างเฉพาะเจาะจงโดยวิธีเชิญแบบบอกต่อ รวม 34 คน ครอบคลุมพื้นที่ทั้งสองตำบล โดยมีเกณฑ์ดังนี้ คือ 1) มีความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรมตลอดกระบวนการ 2) มีจิตสาธารณะ และ 3) อายุมากกว่า 20 ปี

กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย มีดังนี้

1. การศึกษาบริบทชุมชนและคุณภาพชีวิตของประชากร ข้อมูลสำคัญได้มาจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง การรวบรวมข้อมูลคุณลักษณะของพื้นที่ และ 3) การจัดเวทีประชาคม ระดมความคิดเกี่ยวกับการยกระดับคุณภาพชีวิต
2. ผลลัพธ์หรือการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการให้เกิดขึ้นในชุมชน ข้อเสนอเชิงประเด็นจากการจัดเวทีประชาคม คือ อาหารปลอดภัย
3. การออกแบบและพัฒนานวัตกรรมชุมชน โดยการศึกษาดูงาน การจัดสนทนากลุ่มและถอดบทเรียน ในขั้นตอนนี้ผู้ร่วมวิจัยได้ไปศึกษาดูงานการแปลงผักสวนครัวสู่รายได้ หลังจากการดูงานแล้ว จึงได้ออกแบบและพัฒนาแปลงผักสวนครัวที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง โดยการผสมผสานหลักคิดวิธีการเตรียมแปลงผักกับภูมิปัญญาและการเลือกใช้วัสดุเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติการทดลอง และพัฒนา "คู่มือการเตรียมแปลงผักสวนครัวแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่"
4. การทดลองปฏิบัติการตามคู่มือ เป็นขั้นตอนที่ผู้ร่วมวิจัยได้ทำแปลงผักสวนครัวด้วยตนเอง และรายงานความก้าวหน้าให้กับชุมชนของตนรับทราบอย่างต่อเนื่อง
5. การพัฒนาศักยภาพนวัตกรรมชุมชนให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการเตรียมแปลงและ/หรือเป็นแม่คอกเทศก์ที่แนะนำประโยชน์ใช้สอยของแปลงผักได้

6. ต้นแบบนวัตกรรม พร้อมทั้งนวัตกรรมชุมชน โดยวิธีการถอดบทเรียนที่ได้จากการทดลองปฏิบัติการในครัวเรือนในแต่ละตำบล

7. การขับเคลื่อนนวัตกรรมแปลงผักสวนรุกขชาติในตำบล เพื่อให้ชุมชนได้บริโภคผักปลอดสารพิษ ลดการใช้สารเคมี และลดปริมาณขยะอินทรีย์ในครัวเรือน มีแปลงผักที่สวยงามและเป็น “ต้นแบบ” ของการทำการแปลงผักสวนรุกขชาติที่มีลักษณะเฉพาะของพื้นที่

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ประกอบด้วย แบบสอบถามความคิดเห็น แบบบันทึกการจัดเวทีประชาคม การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการถอดบทเรียน

การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

1) การหาความตรงตามเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ ผลการวิเคราะห์พบว่ามีค่าความสอดคล้องเท่ากับ 0.94 2) การหาความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability) คณะผู้วิจัยได้นำแนวคำถามไปทดลองใช้กับผู้ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างหรือผู้ร่วมวิจัยจำนวน 30 คน โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์อัลฟา (Alpha Coefficient) ของครอนบาค (Cronbach) พบว่าแบบสอบถามทั้งฉบับมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.91

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการสกัดองค์ความรู้ที่เกิดจากภาคปฏิบัติการ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผลการวิจัย พบว่า บริบทโดยภาพรวมของตำบลหนองกระทุ่มเป็นชุมชนเกษตรกรรม ส่วนตำบลวังตะกั่วเป็นชุมชนเมือง คุณภาพชีวิตประชากรทั้งสองตำบลมีลักษณะใกล้เคียงกัน คือ ส่วนใหญ่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ได้แก่ ความดันโลหิตสูง เบาหวาน หลอดเลือดสมอง โรคหัวใจและหลอดเลือด และโรคเมะเร็งจากการสูบบุหรี่และสารเคมีในเลือดของประชากรทั้งสองกลุ่มพบว่า คนตำบลหนองกระทุ่มส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์เสี่ยง รองลงมาคือไม่ปลอดภัย ส่วนคนตำบลวังตะกั่วส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ปลอดภัย แต่ก็มีคนจำนวนหนึ่งเสี่ยงและไม่ปลอดภัย ทั้งนี้จากการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและ สุขภาวะของชุมชน คือ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ อาหารและสิ่งแวดล้อมรวมถึงการจัดการขยะ

นวัตกรรม “แปลงผักสวนรุกขชาติ” จึงเป็นคำตอบที่เวทีประชาคมในชุมชนเห็นว่า ตอบโจทย์ของพื้นที่และเป็นโจทย์ที่ทุกครัวเรือนสามารถแสวงหาองค์ความรู้และดำเนินการได้เองทันที ทั้งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์จังหวัด (สำนักงานจังหวัดนครปฐม, 2561) ประเด็นการพัฒนาการจัดการห่วงโซ่คุณค่าสินค้า เกษตรปลอดภัย อาหารปลอดภัย ประเด็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

“แปลงผักสวนรุกขชาติ” หรือ “แปลงผักหมักปุ๋ย” คือ แปลงที่มีรูเหมือนรูปวงกลมอยู่กลางแปลง และมีทางเดินไปยังรูปวงกลมสำหรับใส่เศษอาหารหรือขยะอินทรีย์จากครัวเรือน เพื่อให้กลายเป็นปุ๋ยหมักให้ผักในแปลง โดยผักจะดูดปุ๋ยหมักจากท่อในดินไปใช้ในการเจริญเติบโต ประโยชน์สำคัญ คือ การช่วยลดขยะอินทรีย์ในครัวเรือนและช่วยประหยัดน้ำ โดยรดน้ำแค่ในส่วนนอกของท่อปุ๋ยหมักแล้วน้ำจะกระจายไปยังแปลงดินที่มีชั้นดินด้านล่างช่วยเก็บความชื้นไว้

กระบวนการพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมชุมชน “แปลงผักสวนรุกขมูล” เป็นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน คือ 1) การจัดเวทีประชาคมนำเสนอปัญหาชุมชนและทางออกร่วมกัน 2) ศึกษาดูงานการทำแปลงผักสวนรุกขมูล ณ ชุมชนตำบลพระแท่น อำเภอกาญจนบุรี และถอดบทเรียนจากการศึกษาดูงาน พร้อมทั้งนำมาร่วมคิด ร่วมพัฒนา ประยุกต์ดัดแปลงและออกแบบแปลงผักสวนรุกขมูลตามบริบทของพื้นที่ ภูมิรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน และวัสดุในท้องถิ่น ซึ่งจุดนี้เองทำให้รูปลักษณ์และวัสดุที่นำมาใช้ในการทำแปลงผักสวนรุกขมูลของทั้งสองพื้นที่มีความแตกต่างกัน 3) พัฒนาคู่มือการทำแปลงผักสวนรุกขมูลแบบการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับพื้นที่ 4) ปฏิบัติการทดลองแปลงตัวอย่าง 5) สรุปผลการทดลอง 6) ถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคโนโลยีแก่หน่วยงานและครัวเรือนที่สนใจ และ 7) อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ร่วมกันเป็นจิตอาสาทำแปลงผักสวนรุกขมูลให้กับประชากรเปราะบาง

สำหรับกลไกการดำเนินงานวิจัยร่วมเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ ประกอบด้วย คณะทำงาน 2 ชุด คือ 1) คณะทำงานพัฒนานวัตกรรม ได้แก่ ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน แกนนำเกษตรกร ฯลฯ มีหน้าที่ร่วมพัฒนาแปลงและทดลองทำ และ 2) คณะทำงานขับเคลื่อน คือ องค์กรภาคีในพื้นที่ ได้แก่ วัด โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ มีหน้าที่ต่อยอดและขยายผลโดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้จากภาคทฤษฎีและปฏิบัติลงสู่ชุมชน

ทั้งนี้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่า คณะทำงานขับเคลื่อนของตำบลวังตะกู มีองค์ประกอบของภาคีในลักษณะ “เจ้าภาพ” ที่ครบถ้วนและหลากหลายมากกว่าตำบลหนองกระทุ่ม กล่าวคือ ประกอบด้วย บ้าน วัด โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในขณะที่ ตำบลหนองกระทุ่ม ขาดองค์ประกอบของโรงเรียนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลวิจัย พบว่า จากการขับเคลื่อนของคณะทำงานขับเคลื่อนนวัตกรรม “แปลงผักสวนรุกขมูล” ได้ก่อให้เกิดแปลงผักสวนรุกขมูลในตำบลหนองกระทุ่ม 11 แปลง และตำบลวังตะกู 26 แปลง ส่วนใหญ่เป็นแปลงที่ดำเนินการโดยหน่วยงาน องค์กร หรือศูนย์เรียนรู้ต่าง ๆ ในพื้นที่ หน่วยงานที่มีมากที่สุด คือ โรงเรียนวัดวังตะกู (เสรีเรณูฤทธิ์อุปถัมภ์) จำนวน 10 แปลง รองลงมา คือ ศูนย์เรียนรู้โคกหนองนาโมเดลไร่ผู้ใหญ่ออด 5 แปลง ศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ (ธงชัย สอนสมรม) ศูนย์เรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงวัดวังตะกู และที่ทำการกำนันตำบลวังตะกูแห่งละ 4 แปลง รายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนแปลงผักสวนรุกขมูลที่เกิดจากการขับเคลื่อน

พื้นที่ดำเนินการ	ที่อยู่	จำนวน (แปลง)
ตำบลหนองกระทุ่ม		
ศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ (ธงชัย สอนสมรม)	หมู่ 6 และ 10	4
ศูนย์เรียนรู้โคกหนองนาโมเดลไร่ผู้ใหญ่ออด	หมู่ 8	5
ครัวเรือนบุคคล	หมู่ 4	1
ครัวเรือนบุคคล	หมู่ 2	1
รวม		11

พื้นที่ดำเนินการ	ที่อยู่	จำนวน (แปลง)
ตำบลวังตะกู		
ศูนย์เรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง วัดวังตะกู	หมู่ 2	4
โรงเรียนวัดวังตะกู	หมู่ 2	10
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดวังตะกู	หมู่ 2	2
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดวังตะกู	หมู่ 4	2
ศูนย์การศึกษาชนนอกโรงเรียนตำบลวังตะกู	หมู่ 2	3
ที่ทำการกำนันตำบลวังตะกู (มยุรีย์ ช่างเกรียน)	หมู่ 6	4
ครัวเรือนบุคคล	หมู่ 4	1
รวม		26
รวมทั้งสิ้น		37

จากตารางที่ 1 จะเห็นว่า การยอมรับนวัตกรรมโดยส่วนใหญ่เป็นการรับโดยองค์กรหรือหน่วยงานหรือศูนย์เรียนรู้ ซึ่งมีทั้งหมด 9 แห่ง รวม 34 แปลง ส่วนที่เหลือเป็นระดับครัวเรือนรวม 3 ครัวเรือน 3 แปลง จากการสัมภาษณ์เชิงลึกถึงเหตุผลที่หน่วยงานต่าง ๆ เลือกรับนวัตกรรมนี้ ส่วนใหญ่ตอบคล้ายกันว่า ต้องการให้เป็น “ต้นแบบ” เพื่อการเรียนรู้ให้กับชุมชน

จากการศึกษาระดับการรับรู้ของชุมชนต่อคุณลักษณะของนวัตกรรม “แปลงผักสวนรุกขาน้ำ” จากผู้เกี่ยวข้องจำนวน 132 ราย พบว่า โดยภาพรวมมีการรับรู้ด้านประโยชน์เชิงเทียบอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านความเข้ากันได้ อยู่ในระดับมาก ดังรายละเอียดตามตารางที่ 2 และตารางที่ 3

ตารางที่ 2 แสดงระดับการรับรู้ของชุมชนต่อคุณลักษณะของนวัตกรรม ด้านประโยชน์เชิงเทียบ

ประเด็น	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ใช้ปริมาณการรดน้ำน้อย	3.29	1.51	ปานกลาง
2. ไม่ต้องใช้ปุ๋ย สารเคมี หรือฮอร์โมน	3.55	0.85	มาก
3. ไม่มีกลิ่นจากการหมักของเศษอาหาร	3.28	1.11	ปานกลาง
4. ไม่มีแมลงวันรบกวน	3.26	1.13	ปานกลาง
5. มีความสะดวกในการก้มเก็บผัก	3.83	1.00	มาก
ผลรวม	3.44	1.12	ปานกลาง

จากตารางที่ 2 ระดับการรับรู้ของชุมชนต่อคุณลักษณะของนวัตกรรม ด้านประโยชน์เชิงเทียบ ในภาพรวมมีระดับการรับรู้อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.44$, S.D. = 1.12) เมื่อจำแนกรายประเด็น พบว่า มีระดับการรับรู้ในระดับมาก จำนวน 2 ประเด็น คือ ความสะดวกในการก้มเก็บผัก ($\bar{X} = 3.83$, S.D. = 1.00) และการไม่ต้องใช้ปุ๋ย สารเคมี หรือฮอร์โมน ($\bar{X} = 3.55$, S.D. = 0.85) ส่วนการรับรู้ในระดับปานกลาง มี 3 ประเด็น ได้แก่ การใช้ปริมาณการรดน้ำน้อย ($\bar{X} = 3.29$, S.D. = 1.51) รองลงมา คือ ไม่มี

กลืนเน่าเหม็นจากการหมักของเศษอาหาร ($\bar{X} = 3.28$, S.D. = 1.11) และไม่มีแมลงวันรบกวน ($\bar{X} = 3.26$, S.D. = 1.13)

ตารางที่ 3 แสดงระดับการรับรู้ของชุมชนต่อคุณลักษณะของนวัตกรรม ด้านความเข้ากันได้

ประเด็น	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. การแยกเศษอาหาร เป็นพฤติกรรมปกติอยู่แล้ว ดังนั้นการทำแปลงผักสวนรูกูญแจจึงสอดคล้องกับพฤติกรรมการแยกขยะ	3.88	0.93	มาก
2. วิธีการและขั้นตอนการเตรียมแปลงผักสวนรูกูญแจ มีความยุ่งยาก และซับซ้อน เมื่อเทียบกับแปลงผักทั่วไป	2.90	1.10	ปานกลาง
3. การทำงานในแปลงผักสวนรูกูญแจ (เช่น การปลูก การรดน้ำ การดูแล ฯลฯ) ไม่ได้แตกต่างจากแปลงผักทั่วไป	3.48	0.97	ปานกลาง
4. ในการทำแปลงผักสวนรูกูญแจ สามารถทดลองทำเป็นแปลงเล็ก ๆ หรือทำเพียงหนึ่งแปลงเพื่อสังเกตผลได้	3.98	0.89	มาก
5. ผลผลิตหรือผลลัพธ์ของแปลงผักสวนรูกูญแจ สามารถสังเกตเห็นได้	4.02	1.01	มาก
ผลรวม	3.65	0.98	มาก

จากตารางที่ 3 การรับรู้ของชุมชนต่อคุณลักษณะของนวัตกรรม ด้านความเข้ากันได้ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.65$, S.D. = 0.98) เมื่อจำแนกรายประเด็น พบว่า มีระดับการรับรู้อยู่ในระดับมาก 3 ประเด็น ได้แก่ ผลผลิตหรือผลลัพธ์ของแปลงผักสวนรูกูญแจ สามารถสังเกตเห็นได้ ($\bar{X} = 4.02$, S.D. = 1.01) รองลงมา คือ ในการทำแปลงผักสวนรูกูญแจ สามารถทดลองทำเป็นแปลงเล็ก ๆ หรือทำเพียงหนึ่งแปลงเพื่อสังเกตผลได้ ($\bar{X} = 3.98$, S.D. = 0.89) และการแยกเศษอาหารเป็นพฤติกรรมปกติอยู่แล้ว ดังนั้นการทำแปลงผักสวนรูกูญแจจึงสอดคล้องกับพฤติกรรมการแยกขยะ ($\bar{X} = 3.88$, S.D. = 0.93) ส่วนที่มีระดับการรับรู้ในระดับปานกลางมี 2 ประเด็น คือ การทำงานในแปลงผักสวนรูกูญแจ เช่น การปลูก การรดน้ำ การดูแล ฯลฯ ไม่ได้แตกต่างจากแปลงผักทั่วไป ($\bar{X} = 3.48$, S.D. = 0.97) และ วิธีการและขั้นตอนการเตรียมแปลงผักสวนรูกูญแจ มีความยุ่งยากและซับซ้อน เมื่อเทียบกับแปลงผักทั่วไป ($\bar{X} = 2.90$, S.D. = 1.10)

สำหรับความพึงพอใจของชุมชนต่อคุณลักษณะของนวัตกรรม พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก รายละเอียด ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงระดับความพึงพอใจของชุมชนต่อคุณลักษณะของนวัตกรรม

ประเด็น	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. รูปลักษณ์ของแปลงผักสวนรุกขาน้ำ สวยงาม มีความเป็นเอกลักษณ์ตามความคิดสร้างสรรค์	4.11	0.83	มาก
2. ประหยัด เนื่องจากสามารถนำวัสดุเหลือใช้ที่หลากหลายมาดัดแปลงได้	4.05	0.91	มาก
3. ขั้นตอน วิธีการใช้งานง่าย ไม่แตกต่างจากการปลูกผักในแปลงทั่วไป	3.89	0.97	มาก
4. ในแปลงเดียวสามารถปลูกพืชผักได้มากกว่าหนึ่งชนิด	3.98	0.92	มาก
5. ผลผลิตและผลลัพธ์ที่ได้รับมีความปลอดภัยจากสารเคมี	3.93	1.18	มาก
6. ช่วยกำจัดขยะอินทรีย์ในครัวเรือน	4.20	0.93	มาก
ผลรวม	4.02	0.95	มาก

จากตารางข้างต้น ความพึงพอใจของชุมชนต่อคุณลักษณะของนวัตกรรม ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.02$, S.D. = 0.95) เมื่อจำแนกรายประเด็น พบว่า มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากทุกประเด็นเรียงลำดับดังนี้ ช่วยกำจัดขยะอินทรีย์ในครัวเรือน ($\bar{X} = 4.20$, S.D. = 0.93) รูปลักษณ์ของแปลงผักสวนรุกขาน้ำ สวยงาม มีความเป็นเอกลักษณ์ตามความคิดสร้างสรรค์ ($\bar{X} = 4.11$, S.D. = 0.83) ประหยัด เนื่องจากสามารถนำวัสดุเหลือใช้ที่หลากหลายมาดัดแปลงได้ ($\bar{X} = 4.05$, S.D. = 0.91) ในแปลงเดียวสามารถปลูกพืชผักได้มากกว่าหนึ่งชนิด ($\bar{X} = 3.98$, S.D. = 0.92) ผลผลิตและผลลัพธ์ที่ได้รับมีความปลอดภัยจากสารเคมี ($\bar{X} = 3.93$, S.D. = 1.18) ขั้นตอน วิธีการใช้งานง่าย ไม่แตกต่างจากการปลูกผักในแปลงทั่วไป ($\bar{X} = 3.89$, S.D. = 0.97)

อภิปรายผล

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 กระบวนการพัฒนานวัตกรรมชุมชน คือ แปลงผักสวนรุกขาน้ำ เป็นการเปิดพื้นที่และโอกาสการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สนใจปัญหาเดียวกันอย่างเต็มที่ทุกขั้นตอน สอดคล้องกับแนวคิดองค์ประกอบการมีส่วนร่วมของ Cohen และ Uphoff (1977) ที่ระบุว่า องค์ประกอบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ควรมีองค์ประกอบเรื่องการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ซึ่งการร่วมรับผลประโยชน์นั้นอาจเป็นผลประโยชน์ด้านวัตถุ จิตใจหรือสังคมก็ได้

แปลงผักได้ถูกพัฒนาโดยการดัดแปลงประยุกต์บนฐานองค์ความรู้ 4 ส่วน คือ 1) หลักการเดิมจากแอฟริกาซึ่งได้จากการทบทวนวรรณกรรม 2) ความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงานและถอดบทเรียน 3) ความรู้และประสบการณ์เดิมของคณะทำงานพัฒนานวัตกรรม และ 4) บริบทของพื้นที่ ซึ่งสองข้อสุดท้ายนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้แปลงผักสวนรุกขาน้ำของแต่ละชุมชนและแต่ละครัวเรือน มีรายละเอียดบางประการที่แตกต่างกัน เช่น ตำบลหนองกระทุ่มเลือกใช้ยางรถยนต์ขนาดใหญ่มาทำเป็นแปลง แต่ตำบลวังตะกั่วเลือกใช้วัสดุเหลือใช้มาล้อมกรอบเป็นทรงกลม รูปหัวใจหรือสี่เหลี่ยม เป็นต้น ซึ่งเรื่องนี้สอดคล้องกับแนวคิดของโบดียาร์ด (Baudrillard, 1981 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ และ

สมสุข หินวิมาน, 2551) ที่ว่า การบริโภคของคนในสังคมยุคนี้เต็มไปด้วยสัญญาณมากมาย การบริโภคไม่ใช่แค่การเสพย์เชิงวัตถุเท่านั้น แต่เป็นการเสพย์คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ด้วย เป้าหมายสำคัญ คือการสร้างอัตลักษณ์และสื่อสารว่าตนเป็นใคร เหมือนหรือแตกต่างจากคนอื่นอย่างไร อัตลักษณ์ด้านหนึ่งเป็นการบริโภคเพื่อเลียนแบบ อีกด้านหนึ่งเพื่อสร้างความแตกต่างไปพร้อมกัน เทียบเคียงได้กับการทำแปลงผักสวนรุกขาน้ำ การมีแปลงผักสวนรุกขาน้ำในบ้านหรือในหน่วยงาน เป็นเครื่องหมายหนึ่งที่บ่งบอกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษของชุมชนหรือกลุ่มของคณะทำงานวิจัย แต่ในอีกด้านหนึ่งรูปลักษณ์ของแปลงซึ่งมาจากการออกแบบและการใช้วัสดุที่แตกต่างกันก็เป็นเครื่องหมายที่บอกความแตกต่างด้านรสนิยม และ/หรือคุณค่าที่ยึดถือ เช่น การใช้เศษวัสดุที่มีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นยางรถยนต์หรือขวดน้ำ กระเบื้อง ฯลฯ เป็นการชี้ให้เห็นถึงหลักความพอประมาณที่ช่วยเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือน ทั้งยังแสดงออกซึ่งทักษะการคิดวิเคราะห์และการคิดสร้างสรรค์อีกด้วย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การที่ชุมชนทั้งสองแห่งยอมรับและนำแปลงผักสวนรุกขาน้ำไปใช้นั้น โดยแท้จริงได้ผ่านกระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมร่วมกัน ซึ่งมี 5 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นรับทราบ 2) ขั้นสนใจ 3) ขั้นไตร่ตรองหรือตัดสินใจ 4) ขั้นทดลองทำ และ 5) ขั้นนำไปใช้หรือยอมรับไปปฏิบัติ สอดคล้องกับแนวคิดกระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมของ Rogers (2003) ที่ยืนยันว่าการยอมรับนวัตกรรมใด ๆ จะต้องผ่านกระบวนการทุกขั้นตอนดังกล่าว โดยในขั้นสุดท้ายนั้นเป็นไปได้ที่นวัตกรรมอาจได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธ ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การตัดสินใจยอมรับหรือปฏิเสธเร็วหรือช้าก็คือ ลักษณะของนวัตกรรม เนื่องจากนวัตกรรมบางชนิดต้องอาศัย การตัดสินใจแบบกลุ่ม แต่บางชนิดอาจเป็นการตัดสินใจแบบ “ปัจเจกบุคคล” ซึ่งถ้าเป็นการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลอาจใช้ระยะเวลาสั้นกว่า สำหรับแปลงผักสวนรุกขาน้ำนี้เป็นนวัตกรรมที่ผู้ตัดสินใจมีทั้งปัจเจกบุคคลและคณะบุคคล

การรับรู้และความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมโครงการดังกล่าวข้างต้นสะท้อนว่า นวัตกรรมมีคุณลักษณะที่ชัดเจน 4 ประการ คือ ประโยชน์เชิงเทียบ (Relative advantage) ความเข้ากันได้ (Compatibility) ความสามารถทดลองใช้ (Trialability) และความสามารถในการสังเกตผล (Observability) สอดคล้องกับแนวคิดของ Rogers and Shoemaker (1971) ที่ว่า ถ้าประชาชนเป้าหมายรับรู้ว่ามีคุณลักษณะต่าง ๆ ข้างต้น ก็มีโอกาสมากที่จะยอมรับนวัตกรรม ส่วนนวัตกรรมใดที่รับรู้ว่ามีประโยชน์และซับซ้อนมาก โอกาสการยอมรับนวัตกรรมจะยากกว่าหรือช้ากว่า

ในด้าน “ประโยชน์เชิงเทียบ” ชุมชนรับรู้ได้ว่า เมื่อเทียบกับแปลงผักปกติ แปลงผักสวนรุกขาน้ำมีประโยชน์มากกว่าในเรื่องการไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี การใช้ปริมาณการรดน้ำน้อย การช่วยกำจัดขยะอินทรีย์ในครัวเรือน การไม่มีกลิ่นเน่าเหม็นจากการหมักของเศษอาหาร และไม่มีแมลงวันรบกวน ซึ่งสอดคล้องกับงานของ นิศากร สุวรรณ, ปิยะรัตน์ ทองธานี, พชร ปัญญานาค และโสภิตา สมบูรณ์ (2563) ที่ศึกษาเรื่อง “สวนรุกขาน้ำ นวัตกรรมด้านการเกษตรท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษา เทศบาลตำบลยางเนิ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า สวนรุกขาน้ำ เป็นนวัตกรรมที่สามารถช่วยลดขยะอินทรีย์ และลดการใช้สารเคมีได้ โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการเตรียมการและดำเนินกิจกรรม ทั้งนี้ส่วนใหญ่ทำแปลงด้วยตนเอง และอีกส่วนหนึ่งได้ปฏิบัติตามแบบที่ได้รับการถ่ายทอดกระบวนการ

ในด้าน “ความเข้ากันได้” ชุมชนรับรู้ได้ว่า การทำแปลงผักสวนรุกขาน้ำสอดคล้องกับวิถีการปฏิบัติแบบเดิม ๆ คือ ขั้นตอน วิธีการใช้งานแปลงผักสวนรุกขาน้ำง่ายไม่แตกต่างจากการปลูกผักในแปลงทั่วไป แต่ละแปลงปลูกผักได้มากกว่าหนึ่งชนิด อีกทั้งการแยกเศษอาหารก็เป็นพฤติกรรมแยกขยะโดยปกติอยู่แล้ว นอกจากนี้การทำแปลงผักสวนรุกขาน้ำยัง “สามารถทดลองทำได้” และ “สังเกตเห็นผลได้”

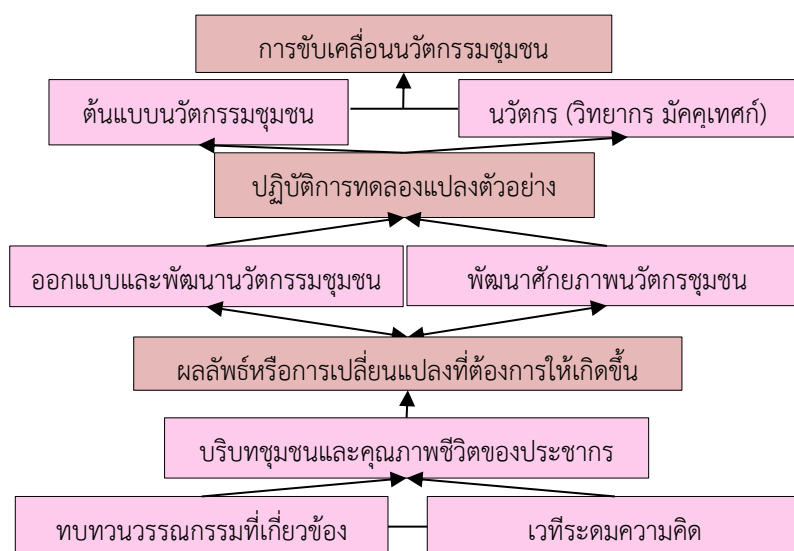

สำหรับด้าน “ความยุ่งยากและซับซ้อน” นั้นรับรู้ว่าการเตรียมแปลงมีความซับซ้อนพอสมควร ด้วยเหตุนี้จึงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การแพร่กระจายของนวัตกรรมดังกล่าวไม่ได้เข้าถึงระดับครัวเรือนมากเท่าที่ควร อย่างไรก็ตามการที่หน่วยงานหรือองค์กรถึง 9 แห่ง ยอมรับนวัตกรรมก็นับว่าเป็นแนวโน้มที่ดีของความยั่งยืนและเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะส่งผลต่อการแพร่กระจายนวัตกรรมในอนาคต

ส่วนการขับเคลื่อนนวัตกรรมที่ตำบลวังตะกุ่มได้ก่อให้เกิด “แปลงผักสวนทุญแจ” มากกว่าตำบลหนองกระทุ่ม จากการถอดบทเรียน พบว่า องค์ประกอบสำคัญ คือ กลไกการดำเนินงานที่มีความหลากหลายของภาคีเครือข่ายในฐานะที่เป็นคณะทำงานพัฒนานวัตกรรมและคณะทำงานขับเคลื่อน นอกจากนี้ ในกระบวนการพัฒนานวัตกรรมแปลงผักสวนทุญแจและการขับเคลื่อนสู่ชุมชนยังได้พัฒนาและก่อให้เกิด “นวัตกรรมชุมชน” ด้วย ซึ่งหมายถึง ผู้ที่มีคุณลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสามอย่าง ดังนี้ คือ 1) เป็นปราชญ์ชุมชนที่มีองค์ความรู้ในการเตรียมแปลงผักสวนทุญแจ เตรียมดิน การดูแลและบำรุงรักษา 2) เป็นวิทยากรที่มีทักษะในการสื่อสารและถ่ายทอดองค์ความรู้ และ 3) เป็นแม่คหุเทศก์น้อยสามารถแนะนำประโยชน์และวิธีการใช้แปลงผักสวนทุญแจ สำหรับการพัฒนามัคคุเทศก์น้อยในโรงเรียนให้เป็นผู้แนะนำประโยชน์และแปลงผักสวนทุญแจได้นั้น นับว่าเป็นเรื่องที่ดีที่จะต่อยอดและขยายผลในระยะยาว สอดคล้องกับงานของ แคล้ว มนตรีศรี และ จักรนรินทร์ วารินทร์ (2562) ที่พบว่า ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของการขยายผลกระบวนการผลิตเกษตรอินทรีย์ของชุมชนโนนสมบูรณ์ ตำบลยางหล่อ จังหวัดหนองบัวลำภู คือ การต่อยอดให้เกิดการรวมกลุ่มเยาวชนเป็นกลุ่ม “ยุวเกษตรอินทรีย์” ให้ฝึกทำน้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยหมักและเทคนิคการปลูกพืชผัก เป็นต้น

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ เรื่องการออกแบบกระบวนการพัฒนานวัตกรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วม ดังแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 แสดงกระบวนการพัฒนานวัตกรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วม

จากแผนภาพที่ 2 งานวิจัยนี้ได้พิสูจน์ว่า การดำเนินงานตามขั้นตอนดังกล่าว สามารถก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ได้ทั้งในด้านการพัฒนานวัตกรรมและการขับเคลื่อนขยายผลสู่ชุมชน กระบวนการพัฒนานวัตกรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วม เริ่มจากการจัดเวทีระดมความคิดและการทบทวนวรรณกรรม การออกแบบและพัฒนานวัตกรรมชุมชน การพัฒนานวัตกรรมชุมชน การปฏิบัติการแปลงตัวอย่าง การขับเคลื่อนผ่านนวัตกรรมชุมชนต้นแบบและนวัตกรรมชุมชน

สรุป

แปลงผักสวนรูกุญแจ เป็นนวัตกรรมชุมชนที่ได้ถูกพัฒนาขึ้นโดยชุมชนที่มีคณะทำงานด้านพัฒนานวัตกรรมและคณะทำงานขับเคลื่อนเป็นกลไกสำคัญ ภายใต้ฐานคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งยึดโยงด้วยองค์ความรู้และคุณธรรม ด้วยหลักความพอประมาณ การมีเหตุผลและการมีภูมิคุ้มกัน เพื่อความเข้มแข็งในการจัดการตนเองอันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในระยะยาว โดยการพัฒนาแปลงผักสวนรูกุญแจเป็นการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในแง่ “วิถีคิด” และ “วิธีการ” เพื่อแก้ปัญหาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต ลดความเสี่ยงจากการบริโภคพืชผักเคมี และจัดการขยะอินทรีย์ในระดับครัวเรือน อันเท่ากับเป็นการสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” ให้กับตนเอง ครอบครัว และชุมชน หากพิจารณาในภาพกว้าง นวัตกรรมนี้ก็คือรูปธรรมที่แสดงความเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบของระบบนิเวศที่สร้างสมดุลให้กับโลก ซึ่งถ้าจะทำให้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง จะต้องทำให้เป็น “วิถีปฏิบัติ” หรือเป็น “วิถีชีวิต” ในอันที่จะใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและไม่สร้างมลพิษให้แก่ตนเองและชุมชน ทั้งนี้จากงานวิจัยเชิงปฏิบัติการดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีศักยภาพที่จะพัฒนานวัตกรรมชุมชน เกิดนวัตกรรมและขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหาของตนเองได้ อันนำไปสู่การพัฒนาแปลงผักสวนรูกุญแจรวม 37 แปลง โดยผู้เกี่ยวข้องมีความพึงพอใจโดยภาพรวมในระดับมาก บทเรียนที่ตักตักจึงอาจนำไปประยุกต์ใช้เพื่อต่อยอดและขยายผลในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรนำ “แปลงผักสวนรูกุญแจ” ไปต่อยอดขยายผลให้ทุกชุมชนมีแปลงผักสวนรูกุญแจ เป็นพื้นที่ต้นแบบการเรียนรู้ และพื้นที่ความมั่นคงทางอาหาร ทั้งควรบูรณาการการทำงานร่วมกับผู้นำชุมชน โรงเรียน ภาครัฐ เอกชน และวัด จัดกิจกรรมหนุนเสริมการเรียนรู้การพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ การออกแบบกระบวนการพัฒนานวัตกรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วม สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาต่อยอดและเชื่อมโยงแปลงผักสวนรูกุญแจไปสู่ประเด็นเศรษฐกิจฐานราก ประเด็นการวิจัยครั้งต่อไปจึงควรทำเกี่ยวกับการต่อยอดและขยายผลสู่เศรษฐกิจฐานราก เช่น ตลาดนัด การท่องเที่ยวชุมชน เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. ระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า. (2565, พฤศจิกายน 7). สืบค้น 15 มกราคม 2566. จาก <https://www.tpmap.in.th/>
- กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎี เศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.
- แคล้ว มนตรีศรี และ จักรนรินทร์ วารินทร์. (2562). *ขยายผลกระบวนการผลิตเกษตรอินทรีย์เพื่อลดความเสี่ยงการใช้สารเคมีการเกษตรจังหวัดหนองบัวลำภู*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- นิศากร สุวรรณ ปิยะรัตน์ ทองธานี พชร ปัญญานาค และ โสภิตา สมบูรณ์. (2563). *สวนรุกขชาติ นวัตกรรมด้านการเกษตรท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษา เทศบาลตำบลยางน้ำ อำเภอสารภ จังหวัดเชียงใหม่*. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, 8(1), 107-120.
- ประเวศ วะสี. (2545). *นวัตกรรมสังคม: ทางเลือกเพื่อประเทศไทยรอด*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ดี.
- ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี พ.ศ.2561-2580. (2561, 13 ตุลาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 135 ตอนที่ 82 ก, หน้า 1-61.
- สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม. (2560). *พิมพ์เขียว Thailand 4.0 โมเดลขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน*.
- สำนักงานจังหวัดนครปฐม. (2561). *แผนพัฒนาจังหวัดนครปฐม พ.ศ. 2561-2564*. สืบค้น 20 ธันวาคม 2565. จาก <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER1/DRAWER022/>.
- อภิชัย พันธเสน. (2565). *ภาวะผู้นำภายใต้บริบทนวัตกรรมสังคม*. ปทุมธานี: วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต.
- Cohen, J. M. & Uphoff, N. T. (1977). *Rural Development Participation: Concepts and Measures for Project Design, Implementation and Evaluation*. Rural Development Committee, Center for International Studies. New York: Cornell University Press. GENERAL/DATA0001/00001321.PDF.
- Gill, I. S. & Kharas, H. (2015). *The middle-income trap turns ten*. World Bank Policy Research Working Paper (7403). Retrieved September 29, 2022. from <https://ssrn.com/abstract=2651983>
<https://waa.inter.nstda.or.th/stks/pub/2017/20171114-draeqa-blueprint.pdf>.
- Rogers, E. & Shoemaker, F. F. (1971). *Communication of innovation: A cross-cultural approach*. 2nd Edition. New York: Free Press.
- Rogers, E. (2003). *Diffusion of Innovations*. Fifth edition. New York: Free Press.